

## MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL AND SOCIAL DISCOURSE

**Олена Порпуліт, к. філол. н., докторант**

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна*

### КАТЕГОРИЯ ПРОСТОРУ В СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

**Olena Porpulis, PhD in Philology, ScD candidate**

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

### SPACE CATEGORY FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL COMMUNICATION

In the following scientific publication the concept of space is conceptualised in terms of modern informational, postmodern and networking society based on the analysis of Michel Foucault's, Henri Lefebvre's and Scott McQuire's works. Prominent features of modern space are determined: unfinished practical de-sacralisation of space (utopia and heterotopia (M. Foucault); space as product-creator, homogeneous-fragmented-hierarchical space (H. Lefebvre), space as ambivalent space configuration, hybrid space (S. McQuire). Relevance of borders is proven, which are transformed today into the digital threshold of access based on passwords (and serve as a technical medium of copyright defence and function of payment ability index) and are capable of «restricting», «localising», «limiting» the space. The difference is in the sophistication and purification of digital media because they are often promoted as instruments of freeing oneself from traditional physical, social, political, cultural borders etc.

**Keywords:** space, Michel Foucault, Henri Lefebvre, Scott McQuire, heterotopia, «space production», «media city».

**Вступ.** Стрімке ускладнення функціональної і соціальної структури сучасного суспільства – від країни до глобального всесвіту, – в якому співіснують і взаємодіють різні види простору паралельно з традиційними типами територіальної, суспільно-економічної і політичної організації спровокувало дослідницький інтерес до категорії простору. Слід погодитися з тими, хто підкреслює гранично загальний і абстрактний характер цього поняття, оскільки «семантично вихідна категорія простору, будучи атрибутивною характеристикою буття взагалі в будь-яких його проявах, тим самим логічно підпорядковує собі всі інші відтінки і ступені відношень локалізації»<sup>1</sup>. П. Вітязь та В. Щербін, уналежуючи поняття простір до комплексних пакетних понять<sup>2</sup>, з посиланням на А. Ракітова, визначають їхню специфіку: «один і той самий термін, по суті, означає ціле сімейство, або пакет певно мірою схожих понять, розмежувати які за суто формальними, структурними характеристиками, як правило, неможливо»<sup>3</sup>. Окрім простору як незалежного від

<sup>1</sup> Цит. за Чайковский, Д. В. (2010). Методологические аспекты формирования информационного пространства (на примере студенческой аудитории). *Вестник Томского государственного университета*, 36, 51.

<sup>2</sup> Вітязь, П., Щербин, В. (2013). Российско-белорусская интеграция как инструмент стратегии безопасности. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*, 3 (27), 32.

<sup>3</sup> Вітязь, П., Щербин, В. (2013). Российско-белорусская интеграция как инструмент стратегии безопасности. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*, 3 (27), 32.

свідомості резервуару, в якому зосереджена об'єктивна реальність оточуваних нас предметів навколишнього світу, простору як сталого порядку взаємодії матеріальних об'єктів, простору як форми людської чуттєвості, існують онтологічно різні простори. З одного боку, мова йде про реально наявні об'єкти, що мають певні фізичні властивості, з іншого – ідеальні, умоглядні простори, створені з метою вирішення певних пізнавальних завдань: «Крім фізичного простору існують простори, природа яких визначається результатами людської діяльності (соціальний простір, культурний простір і їх об'єднання – соціокультурний простір). Онтологія цих просторів докорінно відрізняється від онтології фізичного простору»<sup>1</sup>. Вагомий онтологічний статус категорії обумовлює певні труднощі, які доводиться переборювати науковцям під час роботи з категоріальним поняттям простір. У найзагальнішому трактуванні, поняття простір у науковому обігу має два значення: простір фізичний і простір як метафора (медійний простір, інформаційний простір, електоральний простір, культурний простір, соціальний простір та ін.), використовуваний з метою опису структури певного явища відповідно до умовної системи координат.

**Аналіз публікацій.** Процес переосмислення категорії простору науковці пов'язують з поступовим поширенням ідей постмодерну в першій половині ХХ століття (Е. Гуссерль, М. Хайдегер, К. Леві-Стросс, Ж. Дельоз, М. Фуко, Ж. Дерріда та ін.). Сучасна соціокомунікаційна система, заснована на мережевих технологіях, на електронно-обчислюваних потужностях оброблення і трансляції даних багатоканальними засобами, на комунікації, що може відбуватися без участі людей, здатна кардинально змінити фундаментальні категорії існування: простір й час. Так, постмодерн, вплинувши на культурний дискурс загалом, «обумовлює новий метод сприйняття і структурування простору – як фізичного, так і віртуального»<sup>2</sup>. До провідних рис постмодерністського простору В. Щипков уналежнює горизонтальність, площинність, антиєрархічність, що, в свою чергу, «створює найсприятливіші умови для неоміфологізації, тобто заповнення простору міфу новим і насиченим змістом»<sup>3</sup>. Новітня концептуалізація категорій соціальний простір і соціальний час, за визначенням А. Назарчука, є не лише продуктом нового мережевого мислення: «Справа відбувається зворотним чином: нове трактування просторово-часового континууму багато в чому є джерелом виникнення мережевого мислення»<sup>4</sup> (в інтерпретації автора означення «соціальний» щодо простору і часу – це сприймання та осмислення названих категорій в соціальному мисленні, в дискурсивному вимірі культури). Релятивний характер категорій простір і час, здатність наповнюватися різними смислами і функціями, залежно від характеру питань, на які людина і суспільство за їхньою допомогою прагнуть отримати відповідь, підкреслює й О. Івоніна, акцентуючи, що «на відміну від стабільності просторових характеристик, час фіксує постійну мінливість людських спільнот і соціальних інститутів у міру їх просування з “минулого” в “теперішнє” і “майбутнє»<sup>5</sup>. Бурхливе «омережевлення» пронизує практично всі структури сучасного суспільства і змушує його бачити, сприймати, переживати явища, події, предмети по-новому. Так, мріючи про зміни в реальному житті, ми здатні трансформувати простір, часові ж орієнтири дають змогу вбачити у власному житті чергування вдалих / невдалих, щасливих / нещасливих, білих / чорних смуг. Саме медійна реальність надає нам можливість «міксувати» часові відрізки аналогічно до пересування речей у просторі, щоразу змінюючи послідовність і траєкторію руху. Проте традиційне уявлення про простір як про абстрактну відстань, певну дистанцію, яку суб'єкт спроможний подолати за певний, визначений відрізок часу, в мережевому суспільстві не може бути визнано орієнтиром, оскільки «в сучасному контексті соціальних пересувань змінилися осі координат»<sup>6</sup>. Відносно невеликий локальний відрізок шляху людина здатна подолати за набагато більший часовий інтервал, ніж величезні глобальні дистанції. Одиницею визначення просторових меж і відстаней в сучасному мережевому світі є «швидкість комунікацій», «відстань –

<sup>1</sup> Шакирова, Е.Ю. (2014). Социокультурное пространство: основания онтологического анализа. *Вестник Самарского государственного университета*, 1 (112), 15.

<sup>2</sup> Щипков, В. (2017). *Регионализм как идеология глобализма*. Москва: МГИМО-Университет, 47.

<sup>3</sup> Щипков, В. (2017). *Регионализм как идеология глобализма*. Москва: МГИМО-Университет, 47.

<sup>4</sup> Назарчук, А.В. (2012). Социальное время и социальное пространство в концепции сетевого общества. *Вопросы философии*, 9, 4.

<sup>5</sup> Ивонина, О.И. (2013). К вопросу о периодизации истории Нового и Новейшего времени. *Сибирский педагогический журнал*, 1, 54.

<sup>6</sup> Назарчук, А.В. (2012). Социальное время и социальное пространство в концепции сетевого общества. *Вопросы философии*, 9, 4.

функція конкретного медіума, який цю відстань переборює. Одне і те саме просторове дистанціювання може означати різні інтервали і не бути еквівалентним жодному з них. Відповідно, простір не є відстань, але сукупність різних відстаней»<sup>1</sup>. Позбавлення простору монолітності, його розчленованість, пошматованість і, одночасно, здатність до цілісності, єдності становлять провідні ознаки категорії у сучасному суспільстві. Проте це не означає, що кордони і межі раптом втратили актуальність: цифровий поріг доступу, заснований на паролі, який, в свою чергу, виконує роль технічного засобу захисту авторських прав і функцію показника платоспроможності, здатний так само «обмежити», «локалізувати», «лімітувати» простір. Різниця – у витонченості й рафінованості дигітальних граней, оскільки їх часто пропагують як інструменти звільнення особистості від традиційних фізичних, соціальних, політичних, культурних тощо меж і кордонів.

**Метою наукової публікації** є концептуалізація поняття простір у ситуації становлення сучасного інформаційного, постмодерністського, мережевого суспільства на підставі аналізу робіт Мішеля Фуко, Анрі Лефевра і Скотта Маккуайра. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати провідні ознаки сучасного простору, акцентовані дослідниками; окреслити роль інформаційно-комунікаційних технологій у трансформації (виготовленні) простору; описати механізми і принципи співіснування його компонентів.

**Виклад матеріалу.** Мішель Фуко окреслює сучасну епоху існування людства епохою простору, наголошуючи, що «простір відіграє основну роль у будь-якій формі життя громади; простір є ключовим при будь-якому здійсненні влади»<sup>2</sup>. Ні розвиток технічних потужностей, ні сукупність знань, які дають змогу детермінувати чи формалізувати простір, не стали причиною докорінної його десакралізації, на відміну від часу, який втратив риси обрядовості, ритуальності, сакраментальності ще в ХІХ столітті<sup>3</sup>. Науковець зазначає: «Ми живемо в епоху одночасного, ... в епоху близького і далекого, переправи з одного берега на інший, дисперсії. Ми живемо в епоху, коли світ, ... відчувається не стільки як велике життя, що розвивається, проходячи крізь час, скільки як мережа, що пов'язує між собою точки і перехрещує волокна власного клубка»<sup>4</sup>. Обґрунтовуючи тезу про незавершеність практичної десакралізації простору, М. Фуко згадує про існування в нашому житті готових опозицій: між простором приватним і простором публічним, між простором культури і простором утилітарним, між простором дозвілля і простором праці та ін., – «всі ці опозиції все ще одухотворені "глухою" сакралізацією»<sup>5</sup>. Дослідник підкреслює гетерогенну природу простору, виокремлюючи простір внутрішній і простір зовнішній. Перший – «простір душі» – є простором легким, ефірним, прозорим, чи навпаки, темним, обтяженим, «застиглим, непорушним, начебто камінь чи кристал», інший – «простір, де ми живемо, простір, ... в якому якраз і розгортається ерозія нашого життя, нашого часу і нашої історії...»<sup>6</sup>. Цей зовнішній простір М. Фуко потрактовує як простір «безлічі відносин, що визначають певні розташування, які, в свою чергу, не зводяться одне до одного і зовсім одне на одного не накладаються»<sup>7</sup>. Найяскравіше сакральний характер сучасного, зовнішнього, простору виявляється в існуванні таких локусів, які будучи нібито просторами, пов'язаними з іншими, все ж таки суперечать усім іншим місцеразташуванням: утопії (місцевість без реального місця) та гетеротопії (сьогодні, це переважно місця, куди ми поміщаємо індивідів, чия поведінка є девіантною по відношенню до прийнятої норми)<sup>8</sup>. Не запропонувавши

<sup>1</sup> Назарчук, А.В. (2012). Социальное время и социальное пространство в концепции сетевого общества. *Вопросы философии*, 9, 4.

<sup>2</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Практикс, Ч. 3, 232.

<sup>3</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Практикс, Ч. 3, 193.

<sup>4</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Практикс, Ч. 3, 191.

<sup>5</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Практикс, Ч. 3, 194.

<sup>6</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Практикс, Ч. 3, 194.

<sup>7</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Практикс, Ч. 3, 195.

<sup>8</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Практикс, Ч. 3, 195–198.

чіткої інтерпретації і навіть понятійного пояснення терміна «гетеротопія», Мішель Фуко вводить його для акцентування факту існування безлічі різнорідних місць, які продовжують чи протиставлені простору – чи то фізичному, чи то соціальному – але в будь-якому разі не єдиному, не цілісному. Гетеротопія – це не стільки конкретне місце, скільки спосіб його бачення, суб'єктивного відчуття і виокремлення серед загального простору, як людиною, так і окремою, локальною культурою: «Наприклад, для хлопчиків таку роль відігравали коледжі, в його формі XIX ст., або військова служба; адже перші прояви чоловічої сексуальності повинні були відбутися “в іншому місці”, ніж родина»<sup>1</sup>. Гетеротопія виявляється феноменом, що репрезентує розрізнений і подрібнений, тілесний і речовий світ сучасника, який звик мислити і відчувати у категоріях граничності, лімінальності, пороговості.

Ідея виокремлення й співіснування інших просторів, їхня концептуалізація, рухомість і протяжність усередині усталеного світу виявилася близькою Анрі Лефевру. На думку дослідника, у понятті простір відтворюється складний еволюційний, генетичний процес: «*відкриття* (нових, невідомих просторів, континентів або космосу) – *виробництво* (просторового устрою, характерного для кожного конкретного суспільства) – *виготовлення* (творів: пейзажу, міста з його монументалізмом і оздобленням)»<sup>2</sup>. Підтримуючи інтерпретацію М. Фуко ідеї простору як багатомірної реальності, А. Лефевр розцінює простір не як емпіричну даність, а як «виробництво просторовості», як «діалектично пов'язану тріаду», що складається з фізичного (природи, космосу), ментального (скажімо, логічних абстракцій, що існують у свідомості художників і архітекторів) і соціального (близько за значенням до гетеротопії)<sup>3</sup>.

Відповідно до заявленої у книзі «Виробництво простору» тези – «(соціальний) простір є (соціальним) продуктом»<sup>4</sup> – А. Лефевр пропонує власне бачення структури нового простору, відзначаючи, що провідну роль у його формуванні і становленні відіграли стрибкоподібне зростання виробничих сил, інтенсифікація технічної і наукової потужностей XX століття, радикальна трансформація природного простору та ін. Для А. Лефевра не існує єдиного соціального простору, фігурують декілька чи, навіть, нескінченне розмаїття соціальних просторів. Згідно із заявленим «регресивно-прогресивним» підходом автор акцентує на спадкоємності, співіснуванні просторів: «Жодний простір під час росту чи розвитку не зникає. Всесвітнє не руйнує локальне... Імплікація соціальних просторів – закон»<sup>5</sup>. Провідну роль у створенні, за термінологією А. Лефевра, *виробництві, організації* простору (і часу), поряд із певними соціальними відношеннями, відіграє домінуючий у суспільстві спосіб виробництва. Кожен новий спосіб виробництва привласнює собі попередні напрацювання і здобутки, одночасно облаштовуючи і підганяючи під себе оформлений раніше простір. Тобто, з погляду А. Лефевра, поняття простору не є статичним, нерухомим, це продукт-виробник, який містить у власній структурі три компоненти: *просторова практика* (може бути виявлена під час дешифрування простору, характерного для певної фази розвитку суспільства); *репрезентації простору*, простір задуманий, панівний в певному способі виробництва; *простори репрезентації*, простір, який *переживають* через образи і символи, простір *підпорядкований*<sup>6</sup>. Змістом поняття простір не є простір абсолютний (простір в собі), смислу, концептуальності, денотативного і конотативного значення поняття набуває під час демонстрації, споглядання, проживання двох аспектів: простору репрезентації і репрезентації простору.

На окрему увагу заслуговує запропонований А. Лефевром постулат щодо зникнення із сучасного соціального простору часу: «Пережитий час, окрім часу праці, втрачає соціальну форму й інтерес. Економічний простір підкорює собі час; простір же політичний виключає, списує його як загрозу, небезпеку (для влади)»<sup>7</sup>. Якщо в інтерпретації М. Фуко час – один із різновидів допустимої / можливої взаємодії між перерозподіленими у просторі елементами<sup>8</sup>, то для А. Лефевра

<sup>1</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Праксис, Ч. 3, 197.

<sup>2</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 11.

<sup>3</sup> Щипков, В. (2017). *Регионализм как идеология глобализма*. Москва: МГИМО-Университет, 51.

<sup>4</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 40.

<sup>5</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 97.

<sup>6</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 51–52.

<sup>7</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 105.

<sup>8</sup> Фуко, М. (2006). Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью. Москва: Праксис, Ч. 3, 193.

«час ховається в просторі під купою ...осколків, яких поспішають позбутися: сміття забруднює середовище. Хіба не є очевидне позбавлення від часу однією з характерних рис сучасності?»<sup>1</sup>. І.М. Фуко, і А. Лефевр підкреслюють локальний характер часу. Здатність до безкінечного накопичення часу (бібліотеки, музеї) чи, навпаки, небезсмертний, невічний, але абсолютний час (ярмарок, сьогодні – полінезійські села, де мешканцям міста пропонують пожити в умовах первісного устрою), іншими словами, «розгин» часу є провідною ознакою гетеротопії, яка починає функціонувати в повну силу лише за умови розриву з традиційним часом існування суспільства<sup>2</sup>. Локальність часу, за А. Лефевром, полягає в існуванні зв'язків між локасами та їхніми часами: «Явища, які аналіз пов'язує з однією лише "темпоральністю", тобто зростання, дозрівання, старіння, невіддільні від іншої абстракції – "просторовості"»<sup>3</sup>.

Отже, сучасний простір – гомогенний-фрагментований-ієрархічний<sup>4</sup> – результат неухильного зростання інформаційних технологій у сфері вироблення простору, наслідок здобутого вміння збирати й обробляти знання в одній точці: «інформація й інформатика скасовують відстані, ігнорують розсіяну в просторі (і в часі) матерію»<sup>5</sup>. Констатуючи трансформаційні процеси, яких зазнав простір у ХХ столітті, Анрі Лефевр робить оптимістичний прогноз щодо сутності й структури простору майбутнього: «Простір, де кожен суб'єкт, індивідуальний і / або колективний, може скластися заново, на новій підставі, і навчитися використанню і задоволенню, – такий простір сьогодні тільки зароджується, робить перші кроки»<sup>6</sup>. На шляху становлення оновленого простору є певні перешкоди, за А. Лефевром, – це централізована влада. Лише протидія з боку активних сил, безпосередньо пов'язаних з певною територією (місцева, регіональна, муніципальна влада), здатна зупинити централізовану державу і відновити певний плюралізм, підтримати чи сприяти виникненню окремих територіальних одиниць із більш-менш незалежним самоврядуванням. Процес протидії є процесом діалектичним: прагнучи посилити власні позиції, централізована влада неминуче скорочуватиме подібні островки локальної автономії, граючи на їхній слабкості й ізольованості. Маємо циклічну послідовність періодів протистояння централізованої влади і локально активних сил: спочатку зміцнення, потім послаблення держави, підйом локальних сил, поступовий їхній занепад і т. д.<sup>7</sup> – і як наслідок, формування у світовому масштабі нового простору – «простору, що інтегрує і дезінтегрує все національне, все локальне»<sup>8</sup>. Рано чи пізно, заявлені суперечності здобудуть розв'язання, за прогнозами Анрі Лефевра, «шляхом заміщення державної машини машинами інформаційними, що живляться і контролюються соціальними низами»<sup>9</sup>.

Мобільність, швидкість і майже повсюдність інформаційних технологій як основна причина й закономірний наслідок трансформації сучасного просторового досвіду визнається і автором роботи «Медійне місто. Медіа, архітектура і міський простір». Для Скотта Маккуайра, «просторовий досвід сучасного соціального життя формується за рахунок складної взаємодії архітектурних об'єктів і міських територій, соціальних практик і медійного "зворотного зв'язку"»<sup>10</sup>. Такий *media-architecture complex* (медійно-архітектурний комплекс) виникає в результаті конвергенції комп'ютерних і телекомунікаційних технологій з традиційними медіа (фотозображення, кіно, ТБ), як підсумок поширення просторових медійних платформ і створення гібридних просторових ансамблів. «Хоча цей процес, – зазначає С. Маккуайр, – почався одночасно з виникненням «технічних» образів у контексті «модернізації» міст у середині ХІХ століття або навіть раніше, його наслідки повною мірою виявляються лише з розвитком цифрових мереж»<sup>11</sup>. У цьому контексті цілком виправданим

<sup>1</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 106.

<sup>2</sup> Фуко, М. (2006). *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью*. Москва: Праксис, Ч. 3, 200.

<sup>3</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 178.

<sup>4</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 11.

<sup>5</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 326.

<sup>6</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 372.

<sup>7</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 373.

<sup>8</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 15.

<sup>9</sup> Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 373.

<sup>10</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 8.

<sup>11</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 8.

вбачається введення в науковий обіг поняття «медійне місто» як прагнення автора підкреслити роль медійних технологій «в динамічному процесі виробництва сучасного міського простору».<sup>1</sup> В основі концептуального підходу С. Маккуайра – теорія «relational space (просторових відношень)», згідно з якою простір – амбівалентна просторова конфігурація, що виникає на перетині гетерогенних просторових зв'язків, які поєднують особисте з глобальним<sup>2</sup>. Стрімкий розвиток цифрових технологій розташував сучасний простір, найяскравішим прикладом якого є медійне місто, на роздоріжжі: з одного боку, телекомунікаційні та інформаційні технології подарували нову свободу, з іншого, сприяли посиленню й удосконаленню форм контролю простору. Здобута протягом функціонування різних поколінь медіа (від телеграфу до супутникового телебачення й інтернета) здатність «переборювати простір і стискати час»<sup>3</sup> обумовлює принципово нове існування сучасника в просторі-часі цифрової доби, фундаментально трансформує параметри відчуттів і уявлень людини, змушуючи її ставити під сумнів «межі тілесної оболонки і авторитет втілених образів»<sup>4</sup>. Саме здатність технологій витіснити тіло як мірило людського досвіду, породжує явище, означене С. Маккуайром як «криза меж, систем координат і трансформацій»<sup>5</sup>. Прямі телевізійні трансляції, мережеві медіа, цифрові мережі надають інших смислів таким поняттям як дистанція, локальність, відстань, далекість, внутрішній, зовнішній тощо. Зміна відношень між об'єктами, межами, системами доступу дослідник визначає як *technological uncanny* («технічне жахливе»)<sup>6</sup>.

Широкомасштабна участь інформаційно-комунікаційних мереж в організації і веденні суспільної, економічної, політичної, культурної та ін. сфер, на думку С. Маккуайра, стало причиною парадоксального поєднання дисперсії і концентрації, що на рівні простору знаходить відображення у «скасуванні» відстані, з одного боку, і зародження нових форм відокремлення та ізоляції, з іншого: «поява комп'ютерних мереж сприяла створенню середовища, яке налаштоване на користувача, безпосередньо реагує на його потреби, вона ж породила й витончені форми централізованого контролю над міським простором і соціальною взаємодією. Цифрові мережі надають нам можливість газоподібного розсіювання міських структур, але іншою стороною цієї медалі є посилення контролю за пересуванням, діями й контактами людей і накопичення відомостей про них в електронних базах даних»<sup>7</sup>. Так, у сучасному суспільстві поступово укорінюється усвідомлення неминучої, примусової віддаленості «місця» від «простору», причому чим потужніше відбувається процес технологічної делокалізації, тим природніше стає бажання бути вдома, повернутися додому, до того ж, і медійні технології активно підживлюють бажання сучасників почуватися «як дома», перетворюють «дім» на медійний контент, «сучасні медіа не лише проникають в простір дому, навіть домашнє життя стає предметом уваги»<sup>8</sup>. У ситуації перетворення «статичного суспільства» XIX століття у «кібернетичне суспільство» століття XX<sup>9</sup> влучною метафорою, що підкреслює докорінну зміну взаємозв'язку матерії і інформації, є поняття «плинне місто», стрижневим правилом існування в якому є вміння навчитися *жити по-іншому*, причому питання не стільки у комплексі засад, приписів і постулатів, скільки у *швидкості* їх опанування.

<sup>1</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 8.

<sup>2</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 9.

<sup>3</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 15.

<sup>4</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 21.

<sup>5</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 21.

<sup>6</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 21.

<sup>7</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 83.

<sup>8</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 162.

<sup>9</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 83–84.

Трансформацію простору в ХХ столітті С. Маккуайр напряду пов'язує з кардинальними змінами умов здійснення комунікації. Так, поширення цифрових мереж і впровадження програм для створення і функціонування соціальних мереж змінили фіксований доступ до соціальних мереж на мобільні форми загальності. Питання в тому, наскільки утворені форми «вільного доступу» спроможні забезпечити децентралізовані колективні вторгнення, чи, навпаки, стануть причиною введення режимів (регулярне підвищення тарифів) платного користування для персональних медій (мобільні телефони, гаджети, планшети тощо), і тоді виникає загроза перетворення контактів у товар, відбуватиметься фетишизація комунікації. Явище, за визначенням С. Маккуайра, пов'язана «не стільки з побутовим характером більшості контактів, здійснюваних по електронній пошті або мобільному телефону, – вони являють собою «цемент», що скріплює «дистанційне» повсякденне життя, – скільки зі ступенем, в якому ці контакти сьогодні підпорядковані виміру, моніторингу і погодинній оплаті»<sup>1</sup>. Тим більше, що «чим вищою є персоналізація мереж, тим важливішою стає роль систем, які цю персоналізацію забезпечують»<sup>2</sup>. Згідно зі Скоттом Маккуайром, ми маємо справу з «плинним містом», цифровою інфраструктурою, яка орієнтується на прозорість і миттєвість, формує простір, провідними рисами якого виступає не «газоподібність», «розпливчатість», «дифузність», а постійна індивідуалізація та непомірне «отоварювання»<sup>3</sup>. Загрозу дослідник вбачає у пануванні сьогодні гібридного простору, який характеризується динамічними потоками, що здатні розчинити не тільки традиційні межі і кордони, але й ставлять під сумнів обов'язкову присутність у просторі суб'єкта, спроможного ці рубежі пересилувати і долати. На думку С. Маккуайра, простір нового формату можливий лише у випадку «переосмислення умов соціальних зв'язків в просторі відношень, де будь-яке наперед визначене впорядкування є випадковим, а позиція, з якою висловлюється будь-який суб'єкт, слід активно вибудовувати і легітимізувати в діалозі з іншими».<sup>4</sup>

**Висновки.** Останні дослідження сучасного простору, здійсненні в роботах М. Фуко, А. Лефевра, С. Маккуайра, дозволяють констатувати, що сучасність являє собою добу докорінної трансформації простору з категорії абстрактної у релятивну, при цьому простір стає гетерогенним, багатовимірним, диференційованим, неоднорідним тощо. Маємо справу з простором принципово нового типу, який базується не на прив'язці до суб'єктів (соціальних, політичних, культурних та ін.), не на співвіднесенні з територіальними кордонами та певними локусами, а спирається, ґрунтується на інформаційних потоках і мережевих перетинах. Специфічне відчуття і переживання сучасником простору, його моделей, співвідношень і зв'язків, які відбуваються на несхожості, розбіжності, відмінності явищ економіки, політики, культури і, головне, повсякденності, і є основним для розуміння простору науковцями. Мультиплікація значень і смислів, дигіталізація інформації, розширення асортименту пропонованої медійної продукції, демасифікація і, відповідно, переорієнтація ринків збуту на різноманітні категорії споживачів тощо, є провідними соціокомунікаційними процесами початку ХХІ століття. Загальна соціокомунікаційна перспектива дає можливість розглядати категорію простору в нових інформаційних умовах розвитку суспільства системно: не як простір єдиного сталого, незмінного смислу, а як певний резервуар безлічі змістів і значень; як поле взаємодії просторових конфігурацій і дистанцій; як наслідок динамічних і перманентних трансформацій.

## References:

1. Vitjaz', P., Shherbin, V. (2013). Problemy konstruirovaniya novykh tipov integracionnykh prostranstv [The problems of constructing new types integration spaces]. *Jekonomicheskie i social'nye peremeny: fakty, tendencii, prognoz* [Economic and social changes: facts, tendencies, prognosis], no. 3 (27), 28–45. [in Russian].
2. Ivonina, O.I. (2013). K voprosu o periodizacii istorii Novogo i Novejshego vremeni [To the issue of modern and contemporary history periodisation]. *Sibirskij pedagogicheskij zhurnal* [Siberia pedagogical journal], no. 1, 54–59. [in Russian].

<sup>1</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 105.

<sup>2</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 104.

<sup>3</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 105.

<sup>4</sup> Маккуайр, С. (2014). *Медийный город. Медиа, архитектура и городское пространство*. Москва: Strelka Press, 184.

3. Lefevr, A. (2015). *Proizvodstvo prostranstva* [Space production]. Moscow: Strelka Press. [in Russian].
4. Makkuajr, S. (2014). *Medijnyj gorod. Media, arhitektura i gorodskoe prostranstvo* [Media city. Media, architecture and urban space]. Moscow: Strelka Press. [in Russian].
5. Nazarchuk, A.V. (2012). Social'noe vremja i social'noe prostranstvo v koncepcii setevogo obshhestva [Social time and social space in the concept of network society]. *Voprosy filosofii* [Philosophical issues], no. 9, 56–66. [in Russian].
6. Fuko, M. (2006). *Intellektualy i vlast': Izbrannye politicheskie stat'i, vystuplenija i interv'ju* [Intellectuals and power: Selected political articles, performances and interview]. Moscow: Praxis, Part. 3. [in Russian].
7. Chajkovskij, D.V. (2010). Metodologicheskie aspekty formirovanija informacionnogo prostranstva (na primere studencheskoj auditorii) [Methodological aspects of forming the informational space (based on the example of student audience)]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta* [Tomsk National University Bulletin], no. 336, 50–54. [in Russian].
8. Shakirova, E.Ju. (2014). Sociokul'turnoe prostranstvo: osnovanija ontologicheskogo analiza [Socio-cultural space: essentials of ontological analysis]. *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo universiteta* [Samara National University Bulletin], no. 1 (112), 15–18. [in Russian].
9. Shhipkov, V. (2017). *Regionalizm kak ideologija globalizma* [Regionalism as globalisation ideology]. Moscow: MGIMO-Universitet. [in Russian].